

TELÂZÜM

TELÂZÜM

(التلازم)

İki şeyin karşılıklı olarak birbirini gerektirmesi anlamında mantık terimi.

Sözlükte “gerekmek; gerektirmek” anlamındaki **lüzûm** kökünden türeyen **telâzûm** mantıkta “iki şeyin karşılıklı olarak birbirini gerektirmesi” mânasına gelmektedir. Buna göre bir şey başka bir şeyi zorunlu biçimde çağrıştırıyorsa aralarındaki ilişkiye lüzum, bu iki şeyden gerektirene **melzûm**, gerekli olana **lâzım** denir. Meselâ baba kavramı evlâdî, evlât da babayı zorunlu olarak gerekli kılar. Eğer iki şeyden her biri diğerini gerektiriyorsa bu ilişkiye telâzûm adı verilir. Telâzûm ilişkisinde iki şeyden her biri diğerinin lâzımı durumdadır. Karşılıklı gerektirmenin bulunduğu hallerde gereken ve gerektiren sabit olabileceği gibi yer değiştirmesi de mümkündür. Meselâ baba-evlât ilişkisinde her biri gereken ve gerektiren olabilir. Öte yandan insan ve hayret kavramları arasında telâzûm bulunmakla birlikte insan daima gerektiren, hayret ise gerektirir. Birincilere ters telâzûm, ikincilere telâzûm denilir (Tehânevî, II, 1405-1406).

Mantıkçılar, gereklilik ilişkisinin zihindeki tasavvuru ile onun dış dünyada gerçekleşmesi arasında fark olduğuna dikkat çekmişlerdir. Meselâ bir kavramın tasavvuru zihnin bir başka kavramı tasavvur etmesini gerektiriyorsa bu iki kavram arasındaki gereklilik ilişkisine “zihnî lüzum” adı verilir. Delâlet türlerinden biri olan itizam veya lüzum delâletinde bu gereklilik dikkate alınır. Bu bakımdan gerektirenle gerekenin zorunlu şekilde birbirini çağrıştırmaları halinde buna lüzum denilir (İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: Mantığa Giriş*, s. 35-36; Kutbüddin er-Râzî, s. 30; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Hâşiye 'alâ Levâmî' i'l-esrâr*, s. 90-91). Bu durumda lafzın anlamı akla geldiğinde onun gerektirdiği diğer anlam da herhangi bir çaba harcanmadan akla gelir. Meselâ güneş akla gelince ışık da kendiliğinden akla gelir. Eğer bir şeyin dışta gerçekleşmesi başka bir şeyin de gerçekleşmesini gerektiriyorsa bu iki şey arasındaki gereklilik ilişkisine “hâricî lüzum” adı verilir. Meselâ güneşin doğması gündüz olmasını gerektirir. Güneşle gündüz kavramları arasında zihnî bir lüzum yoksa da güneşin doğuşu ile gündüzün varlığı arasında hâricî lüzum vardır (*et-Ta'rifât*, “el-lüzûmü'z-zihnî, el-lüzûmü'l-hâricî”).

Telâzûm kavramı münazara ilminde “iki önermeden birinin diğerini gerektirmesi”

anlamında kullanılır. Meselâ, “Güneş doğmuştur” önermesi, “Gündüz vardır” önermesini gerektirir. Münazaracılara göre telâzûm ilişkisi kavramlar arasında değil önermeler arasındadır. Ayrıca mülâzemet ve istizam kavramları münazara ilminde telâzûmle aynı mânada kullanılır (Tehânevî, II, 1405-1406). Gerektiren ile gereken arasındaki ilişkinin doğası sebebiyle gerektirene dair bilgi onun gereğini de bilkuvve içerir. Ancak bunun için gerektiren gerekenin konusu olmalı veya gereken gerektirene yüklenmelidir. Meselâ insan bilindiğinde gülen veya yazan nitelikleri de bilkuvve bilinmiş olur (İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: İkinci Analitikler*, s. 10).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1405-1407; İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: Mantığa Giriş, Medhal* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 35-36; a.m.f., *Kitâbü's-Şifâ: II. Analitikler* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 10; Kutbüddin er-Râzî, *Levâmî' u'l-esrâr fi şerhi Meâlî' i'l-envâr*, İstanbul 1303, s. 30; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Hâşiye 'alâ Levâmî' i'l-esrâr fi şerhi Meâlî' i'l-envâr*, İstanbul 1303, s. 90-91; a.m.f., *Hâşiye 'alâ Şerhi' s-Şemsiyye*, İstanbul 1314, s. 31.

ÖMER TÜRKER

TELBİSÜ İBLİS

(تلبیس إبليس)

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin
(ö. 597/1201)

başta tasavvuf ehli olmak üzere
bazı İslâmî zümrelerin
din anlayışını usûlü' d-dîn açısından
eleştirdiği eseri.

Kitabın adı mukaddimesinde doğrudan zikredilmemekle birlikte şeytan, iblis ve telbis kelimeleri geçmekte, eserin müminleri İblis'in hileleri ve tuzakları konusunda uyararak için kaleme alındığı belirtilmektedir. dolayısıyla *Telbisü İblis* ismine işaret edilmektedir. Kitabın adının bazı neşirlerinde *Naqdü'l-'ilm ve'l-'ulemâ' ev Telbîsü İblis* şeklinde kaydedilmesinin (Muhammed Münîr ed-Dımaşki'nin tashihiyle, Kahire 1340, Kahire, ts.) dikkat çekme amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonraki baskılarında baştaki isim kullanılmamıştır. Bazı yazma nüshalarında görülen *en-Nâmûs fi Telbîsi İblis*, *Keşfü'nâmûsi Telbîsi İblis* ve *Keşfü Telbîsi İblis* biçimindeki ilâveler muhtemelen müstensihler tarafından eklenmiştir (krş. Pervâne Urûcniya, VIII, 85). Kısa bir mukaddimeden sonra on üç bölüm (bab) halinde düzenlenen eserin mukaddimesinde aklın Cenâb-ı Hakk'ın insana lutfettiği en büyük nimet olduğu, Allah

Telâ'nın bunun yanında peygamberleri vasıtasıyla vahiy gönderdiği ifade edilmiştir. Müellif burada -muhtemelen Gazzâlî'den ilham alarak (*el-İktisâd*, s. 70)- aklı göze, vahyi de güneşe benzetmiştir. Göz sağlıklı ve açık bulunduğu takdirde güneşi görecektir. Bununla birlikte Hz. Âdem'in evlâtlarından itibaren insanlar arasında düzen bozulmuş ve şeytanın istediği kötü durum meydana gelmiştir.

Telbisü İblis'in birinci bölümü sünnete ve cemaate, Resûlullah ile ashabın İslâm anlayışına uymanın önemi hakkında olup burada Hz. Peygamber, ashap, tâbiîn ve ilk dönem âlimlerinin beyanlarına yer verilir. Bid'atlar ve bid'atçılara dair olan ikinci bölümde bid'attan sakınma konusunda bazı rivayetler aktarıldıktan sonra Resûl-i Ekrem'i ve ashabını takip edenlerin sünnet ehli, diğerlerinin bid'at ehli olduğu ifade edilir. Ardından yetmiş üç fırka hadisi zikredilerek bid'at ehli Harûriyye, Kaderiyye, Cehmiyye, Mürchie, Şîa ve Cebriyye diye altı gruba ayrılır; her grubun kendi içinde on iki fırkası (bir grubun fırkaları on bir, birinin on olarak gösterilmiştir) tanımlı yetmiş iki fırka belirlenir. Ancak yapılan bölümlenme ve tanımların bir kısmı tartışmaya açıktır. Eserin üçüncü bölümünde bazı âyet ve hadisler bağlamında şeytanın insana olan düşmanlığına değinilir. Haşr sûresinde (59/16) münafıklardan bahsedilirken şeytanın dost görünerek kişiyi inkâra teşvik ettiğini, onun inkâr etmesi üzerine de o kişiye, “Seninle ilgimi kesiyorum, çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım” dediğini beyan eden âyetin yorumu çerçevesinde şeytan-rahip kıssası anlatılır (s. 41-44; krş. Taberî, XXVIII, 64-65). Şeytanın kadın yoluyla insana nüfuz etmek istediğine dikkat çeken İbnü'l-Cevzî her insana musallat olan bir şeytanın bulunduğunu, ancak Resûl-i Ekrem'in şeytanın şerrinden korunduğunu veya bu şeytanın müslüman olduğunu bildiren hadisleri zikreder. Üçüncü bölüm şeytanın insana damarlarındaki kan gibi nüfuz ettiğini, onun şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini belirten hadislerle sona erer. İki sayfadan ibaret dördüncü bölümde telbis ve gururun mânasına, insanın mânevî yapısına ve buna karşı şeytanın konumuna değinilir.

Beşinci bölüm şeytanın çeşitli inanç ve dinlere mensup kişileri aldatmasıyla ilgili olup kitabın en hacimli bölümlerindedir. Müellif burada Süfestâiyye, Dehriyye, tabâiyye, Seneviyye, filozoflar, puta tapanlar, ateşe, güneş ve aya tapanlar, Câhiliyye Arapları ve nübüvveti inkâr edenlerin şey-